

dr G. Hekma*

Inleiding

In de Verenigde Staten is de laatste decennia grote bezorgdheid ontstaan over een verschijnsel dat van recente datum zou zijn en explosief zou toenemen: de seriële moord. Nogal wat boeken van criminologen, sociologen en journalisten worden aan dit thema gewijd. Hierbij gaat het om verschillende moorden door eenzelfde dader die plaatsvinden over een

periode van soms vele jaren. De moorden hebben niet een gebruikelijk motief, zoals ruzie, passie, afrekening of diefstal. Ze bevredigen daarentegen veelal machts- en lustgevoelens of hebben een godsdienstig-ritueel karakter (Charles Manson). Verder bekleeden de moordenaars geen bijzondere machtspositie. Ze maken geen deel uit van doodseskaders en zijn geen beulen in concentratiekampen. Ze opereren vrijwel altijd alleen of in uitzonderlijke gevallen met z'n tweeën. De 'hedonistische' moorden zijn tegenwoordig de meest voorkomende onder de seriële. Het aantal slachtoffers per seriële moordenaar kan oplopen tot enkele tientallen of zelfs honderden.

Seriële moord is wel onderscheiden van massamoord, waarbij meerdere personen op eenzelfde tijdstip en plaats worden gedood, en van de 'muder spree', waarbij een moordenaar in korte tijd een spoor van moorden trekt. Een voorbeeld van een massamoord is de slachting die Mark Essex op 7 januari 1973 in New Orleans vanaf het dak van een hotel aanrichtte: negen doden en tien zwaar

gewonden. Essex was een neger die na vernederende ervaringen met rassendiscriminatie bij de Amerikaanse marine het recht in eigen hand nam. (Leyton, 1986, p. 286-326) Een voorbeeld van een murderspreek zijn de moorden van de negentienjarige Charles Starkweather uit Lincoln, en James Dean-kopie, die in 1957 bij een roofoverval een pompbediende

* De auteur is medewerker Homostudies bij de Vakgroep Sociologie van de Universiteit van Amsterdam.

doode en enkele weken later de ouders en het zusje van zijn geliefde, nadat de ouders hem hadden verboden met hun dochter om te gaan. Charles en vriendin bivakkeerden nog een week in het huis van haar ouders alvorens ze een moordtocht van enkele dagen begonnen, waarop ze steeds hoger op de sociale ladder gingen doden: eerst een oude kennis van Charles, vervolgens een keurig jong middenklasse-paartje en daarna een echtbaar uit Lincolns hoogste echelon, met hun 'meid'. Tenslotte viel er nog een dode bij hun laatste vlucht poging. (Leyton, 1986, p. 240-285)

Omdat de seriële moord pas kort in de belangstelling staat, heerst er over de begripsbepaling verwarring. Zo noemen Fox en Levin (1985) alle drie genoemde vormen samen massamoord. Geen van de auteurs behandelt een serie huurmoorden onder deze noemer, omdat hierbij een duidelijk motief bestaat. Bij de drie eerder genoemde vormen van moord is het motief vager. Zulke misdrijven plaatsen de recherche voor grote problemen, omdat een motief vaak de weg naar de ontknoping wijst. Bovendien ontbreekt hier een persoonlijke relatie tussen dader en slachtoffer.

De seriële moord komt nu zo regelmatig voor dat het mogelijk is er sociologisch naar te kijken. Eerst komen de geschiedenis en de algemene kenmerken aan de orde. Daarna geef ik een concreet voorbeeld om vervolgens in te gaan op de klassieke vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de moordenaars. Tenslotte volgt een sociologische plaatsbepaling van de moorden. Het artikel heeft vooral een inventariserend karakter, omdat betrouwbare gegevens over seriemoorden ondanks alle studies schaars zijn.

Geschiedenis

De meeste auteurs beschouwen de seriële moord als een modern fenomeen. Er zijn wel eerdere voorbeelden van seriële moordenaars bekend, zoals Gilles de Rais, gravin Bathory, Romeinse keizers als Nero en Caligula of beulen uit concentratiekampen, maar zij maakten misbruik van hun bijzondere machtspositie en stonden min of meer boven de wet. Zij voldoen daarmee niet aan genoemde criteria. De literatuur maakt geen melding van seriële moorden gepleegd door personen zonder gezag vóór 1800, maar daarbij dient te worden aangetekend dat geen

enkele auteur daar systematisch onderzoek naar heeft gedaan. De vroegste seriële moorden werden vaak gepleegd op prostitués. De Engelse, onbekend gebleven moordenaar Jack the Ripper die rond 1890 opereerde, is het bekendste voorbeeld, maar voor hem opereerden de Duitser Andreas Bichel die rond 1800 verschillende lustmoorden op vrouwen pleegde, de Fransman Joseph Philippe met acht moorden op hoeren tussen 1861 en 1866, de Italiaan Vincenz Verzeni die drie moorden en drie pogingen daartoe op vrouwen tussen 1870 en 1871 op zijn naam had en de Spanjaard Gruyo met zes lustmoorden op hoeren in Vittoria. (Kraft-Ebing, 1897, p. 73-80)

De vraag wanneer de seriële moord opgang heeft gemaakt in de Verenigde Staten, blijft vooraansnog onbeantwoord. Jenkins (1989) heeft onderzoek verricht naar het voorkomen van dit type moorden in de eerste decennia van de twintigste eeuw en hij concludeert dat er misschien iets minder waren dan nu, maar dat het daarbij toch zeker niet om uitzonderingen ging. Hij heeft een lijst opgesteld van seriële moordenaars die zonder duidelijk motief handelden en meer dan tien moorden op hun geweten hebben. Op deze basis komt hij tot minstens 24 gevallen voor de periode 1900-1940, evenveel als in elk van de periodes 1971-1980 en 1981-1988. Het gaat bij de seriële moord dus zeker niet om een geheel nieuw verschijnsel, en ook de toename is niet zo spectaculair als sommige auteurs hebben verondersteld. Wel nieuw is de sociaal-wetenschappelijke belangstelling voor seriële moord. Voorheen waren het hooguit psychiaters die zich als forensische experts bezig hielden met seriemoorden.

De seriële moord neemt de laatste decennia vermoedelijk toe, zeker in Noord-Amerika (voor andere gebieden zijn geen overzichten beschikbaar). Mogelijk vindt drie kwart van dit soort moorden in de Verenigde Staten plaats. Over de Derde Wereld ontbreken echter alle gegevens, zodat over het relatieve voorkomen ervan in verschillende culturen weinig met zekerheid kan worden gezegd. Per jaar kennen de drie vormen van massamoord in de Verenigde Staten volgens de hoogste schattingen 3.500 tot 5.000 slachtoffers op een totaal van ongeveer 20.000 geconstateerde moorden, terwijl steeds enkele tientallen seriemoordenaars zich op vrije voeten zouden bevinden. (Holmes en De Burger, 1988, p. 19) Voor de periode 1974-1979 heeft de FBI echter

slechts 113 moorden per jaar op het conto van massamoordenaars kunnen schrijven (Levin en Fox, 1985, p. 47)

Seriemorden zijn in Europa zeldzamer. Gilles de Rais is nog steeds het beroemdste historische voorbeeld, terwijl in het begin van deze eeuw enkele seriële moordenaars in Duitsland actief waren zoals de politie-informant Haarmann en Peter Kürten, het 'beest van Düsseldorf'. (Schaeffer, 1970) In de afgelopen decennia zijn er in Europa meer gevallen geweest, zowel in Duitsland, Engeland als Frankrijk, maar toch blijven die voorlopig uitzonderingen waar ze in de Verenigde Staten regel zijn geworden. Nederland is zelden door een seriële moord opgeschrikt: Hans van Z., verder een verpleger die zijn patiënten doodde en mogelijk is er in Rotterdam een moordenaar van tippelaarsters actief die nog niet is opgepakt.

Algemene karakteristieken

De kenmerken van seriële moorden die ik hier geef, zijn ontleend aan de literatuur. Ze hebben een voorlopig karakter, want tegenover elk kenmerk staan steeds weer uitzonderingen. Toch is het voor 'profiling' en opsporing van belang dat de kenmerken worden gerapporteerd, hoe voorlopig ze soms ook zijn. De vermelde karakteristieken zijn ontleend aan Amerikaanse literatuur en dus aan de situatie in de Verenigde Staten. (Levin en Fox, 1985, pp. 46-70; Holmes en De Burget, 1988, pp. 21-24)

Seriële moorden vinden met een zekere regelmaat plaats, zozeer dat sommige moordenaars zichzelf een soort menstratiecyclus toedichten. Tussen de slachtoffers bestaan per vader over het algemeen vrij sterke uiterlijke overeenkomsten. Het kunnen adolescenten zijn of blanke vrouwen met lang, blond haar; oude, rijke matrones, Chicano-mannen van middelbare leeftijd of prostituées. De wijze van doden is vaak dezelfde: the ripper, the strangler. Terwijl massamoordenaars meestal schietwapens gebruiken, hebben seriële moordenaars een voorkeur voor slaan en wurgen. Evenals bij andere typen moord worden raciale barrières zelden overschreden: blanken vermoorden blanken en zwarten zwarten. Overigens zijn zwarten onder de daders minder prominent

aanwezig dan onder de andere moordenaars: twintig tegenover vijftig procent.

Vrouwen zijn veelal de slachtoffers en mannen vrijwel zonder uitzondering de daders. De moordenaressen zijn ofwel handlangsters van een man, ofwel hulpverleensters die hun cliëntèle uit de wereld helpen, zoals de baby-oppas Christine Falling die vijf kleine kinderen vermoordde (Lineecker, 1987, pp. 149-160) of de verpleegster die recentelijk Wenen opschrikte met een seriemoord in een ziekenhuis. De meeste moordenaars zijn relatief jong (25-40 jaar), maar gemiddeld genomen toch ouder dan gewone moordenaars. Ze komen vrijwel altijd uit gebroken gezinnen en hebben vaak vele jaren in jeugdinstellingen en gevangnissen doorgebracht. Velen onder hen hebben een sterke voorkeur voor beroepen als soldaat en politie-agent. Slachtoffers en daders zijn met een enkele uitzondering onbekenden voor elkaar, terwijl ze bij gewone moorden in ruim de helft van de gevallen bekenden zijn. De seriële moord is niet klassegebonden. Rijken vinden we onder daders zowel als slachtoffers. Tenslotte is de seriële moord typisch voor streken met een hoge geografische mobiliteit en een grote bewegingsvrijheid. De staten New York, Californië en Texas leveren een relatief groot aandeel in de seriemorden. De daders zijn vaak zeer mobiel: de auto-cultuur is bijna een voorwaarde voor hun bestaan. Naast de zwerwers zijn onder hen echter ook mannen met een vaste verblijfplaats. De slachtoffers behoren eveneens vaak tot het zwervende deel van de bevolking: daklozen, trekarbeiters, van huis weggelopen jongeren.

John Wayne Gacy

Het voorbeeld dat ik behandel is in één opzicht tamelijk uitzonderlijk: het gaat om een homoseksuele moordserie. Ik heb het gekozen vanwege onderzoek waarmee ik bezig ben naar raakvlakken tussen homoseksualiteit en geweld. (Hekma, 1990) Over het relatieve aandeel van dit type moord in vergelijking met zijn hetero-variant is weinig zinnigs te zeggen gezien de onbetrouwbaarheid van gegevens over seriemorden en over homoseksualiteit.

John Wayne Gacy werd in 1942 in Chicago geboren als zoon van arme Poolse ouders. Hij was in zijn jeugd een ziekelijk jongetje. Zijn vader, een zware

